

ПАВЛО ТИЧИНА ПРО ТОТАЛІТАРНУ ВЛАДУ

І МОЛОДЬ

Серед творів П. Тичини є й такі, в яких він, спостерігаючи за оточуючим життям, роздумуючи над ним та описуючи його, показує зародження, розвиток і майбутнє тоталітарної влади в Україні, як складовій частині Російської імперії, а потім СРСР, життя людей і молоді при ній.

За твердженням І. Гавриленка, тоталітаризм (лат. *totalitas* — цілісність, повнота) — державний лад, здійснюючий абсолютний контроль над усіма сферами суспільного життя.

...У соціології, філософії термін «тоталітаризм» має давню наукову традицію і використовується для аналізу деспотичних політичних режимів, що утворилися у ХХ столітті (нацизм, «реальний соціалізм», ісламський фундаменталізм та ін.)»¹ У філософському словнику читаємо: «Людство дуже важко звільняється від пут тоталітаризму, але основоположною тенденцією розвитку людської цивілізації є еволюція до демократичного шляху розвитку і засвоєння всіх цінностей демократії.»² Далі там же зустрічаємо й таке: «Влада — на відміну від фізичного насилья—є сила, яка впливає на тіло, душу і розум, пронизує їх, підкоряє іншого своїй волі.

...Хто володіє владою, той одержимий нею. Тому влада в розумінні ортодоксального християнства при всіх обставинах грішна.»³

Отже, тоталітарна влада, це така влада, яка не тільки впливає на людину, а й здійснює над нею та над суспільством, у якому людина живе, абсолютний контроль.

Вперше таку владу описав Платон у своїх творах «Про державу»⁴ та «Закони»,⁵ показуючи, на його думку, «абсолютну державу». Докладну характеристику їй дав Карл Поппер⁶ та інші автори, такі як: Р. Арон, А. Арендт. Як уже говорилося, звертає увагу на це питання й П. Тичина.

Так, у поемі-феєрії «Дзвінкоблакитне»⁷ він показує умови зародження й виникнення тоталітарної влади.

«Феєрія (фр. *feerie*, від *fee* -фея, чарівниця). — театральна або циркова вистава з казковим сюжетом, різними сценічними ефектами і трюками.

Іноді цим терміном визначають жанрову своєрідність літературних творів, у яких діють казкові істоти та відбуваються незвичайні події».⁸

Жанр поеми-феєрії П. Тичина вибрав, мабуть, для того, щоб замаскувати свої погляди, не привертати увагу державних ідеологів та й щоб обдурити цензуру. У ній показується життя, начебто, природи, діють, дійсно, казкові істоти: Душа Нив, Вітер, Дзвінкоблакитний Пан, Лісові Дзвіночки та інші. Але насправді П. Тичина мав, звичайно ж, на увазі життя людей, а точніше — українську дійсність 1916—1917 р.р., бо саме тоді писалася поема.

Головні персонажі поеми — це Душа Нив і Вітер. Вони молоді, кохають одне одного, але мають різний світогляд. У цьому — трагедія молодих людей. Душа Нив опікується всім живим: квітами, травами, колосочками. Але вони в'януть без дощу. Складається загрозлива невідомість (як і в суспільстві того часу). Вітер може пригнати хмари, й тоді піде дощ. Але в нього інші плани. Він вважає за потрібне, щоб усе живе та зелене було спалене сонцем, як «міщанська краса» та «бруд

віковий». А потім уже на новому місці (на згарищі?) будувати нове життя. Ну точно, як в комуністичному гімні «Інтернаціонал». Спочатку все «разрушить до основанья» разом з «миром насилья» (бо як же окремо?), а «затем» будувати й надіятись на побудову «нового мира». Як тепер ми вже побачили, це було ще однією утопією. Душа Нив не може сприйняти Вітрового рецепту перетворення суспільства. Вона у напівпритомному стані, просить його відмовитися від таких жорстокостей, які він хоче фанатично здійснити, просить змилюватися над життям зелені, не залишати її на спалення сонцем, а пригнати її хмари з дощем. Вітер же ультимативно вимагає від Душі Нив приєднатися до нього й допомогти нищити, на його погляд, «міщанську красу» разом з усім, що зеленіє та цвіте, «якщо вона його любить». А інакше — їм не бути разом. Душа Нив, звичайно ж, не погоджується, і Вітер кидає її, летить все нищити й палити з іще більшою злістю. Душа Нив, утративши, таким чином, коханого — божеволіє. П. Тичина тут показує трагедію багатьох юнаків і дівчат, які під час соціальних катаклізмів опинилися по різні боки барикад. Вони не те, що не могли вже поєднати своїх доль через різний світогляд, а ставали ворогами, а то й вбивали одне одного. Так, Душа Нив є представницею і захисницею того світу, який хоче знищити Вітер — більшовик, розуміючи його, як «міщанську красу», а не красу природи. Душа Нив нізачо не погоджується на спалення цієї краси. Отже, П. Тичина показує шкідливість вузькопартійних поглядів на життя, возведення їх в абсолют, показує їх антилюдськість. Сучасній молоді треба теж знати це.

Далі, за поемою-феєрією «Дзвінкоблакитне», представники «зеленого царства» збираються на лісовій галявині й починають молитися до свого Бога — Дзвінкоблакитного Пана, просячи в нього дощу. З'являються хмари. Всі радіють, що ось-ось упадуть на землю перші краплі, але тут, раптово, налітає Вітер, розганяє хмари й заявляє квітам та травам, що Дзвінкоблакитний Пан — то їхня вигадка, і все буде, як він захоче, тобто спалене сонцем.

За цими картинами з життя природи яскраво проступають події в Україні 1917 р., а також передбачувані наступних років. Люди ждали кращого життя, як рослини дощу, а з'явилися озброєні загони більшовиків, як Вітер, і розпалили так звану «революційну громадянську війну», а насправді — придушення української волі.

Закінчується поема-феєрія тим, що на ниви спускаються замість дощу тумани, тобто морок і болотяна вогкість та задуха. Святе місце пустим не буває, як-то кажуть. Щось приходить. Це й була, у даному випадку, тоталітарна влада.

Докладніше П. Тичина зображує її у наступній поемі-феєрії «Прометей»,⁹ написаній у 1917—1923 рр. У ній він, начебто, заглядає в майбутнє. Закінчилися «революційні» війни. Створено тоталітарну державу з тираном на чолі, яка називається «два нулі». У ній все регламентовано. Вночі, наприклад, заборонено ходити. Як і в платонівській «ідеальній державі», за порядком слідкують вартові, молоді сильні люди. Вони бездумно виконують накази, сліпо бачачи у цьому своє покликання. На це варто звернути увагу сучасній молоді, бо сліпе підкорення чужій волі також призводить до трагедій, губить молоді душі. Молода людина, народившись, наприклад, у якійсь тоталітарній державі, все одно, звичайно ж, сприймає її за Батьківщину і ладна виконати будь-які її накази, навіть злочинні, як потрібні й правильні. Адже молодь не має досвіду і, набуваючи його, набуває те, що має в житті. Вона навіть не задумується, в якій державі живе. А якщо задумується, то чи розуміє? Бо все велике краще бачиться на відстані, говорив Л. Фейхтвангер. А якщо зрозуміє, то що робити? Дуже просто. Треба завжди хоча б чинити по совісті. Правда, це нелегко, а інколи й смер-

тельно небезпечно. Але, за Ісусом Христом, не треба боятися ворогів, бо вони можуть вбити лише тіло, а не душу. Саме душу треба берегти. Бо нащо людині світ, якщо вона занепасть душу. Нагорода чекає того, хто поступить по совісті, не жаліючи тіла свого, тобто життя тілесного, бо він здобуде життя вічне. Але кожен вільний вибрати, як йому чинити. Це право дає Бог.

У поемі «Прометей» показано, як вартові б'ють перехожого, який наважився вночі не спати, а ходити й попався до них у руки. У державі «два нулі» проголошено волю, що «земля усім», що ніхто не має права нікого бити. Але це лише лозунги, й вартові або порушують їх, б'ючи перехожого, або й зовсім не знають. Перехожий, дитя цього ж тоталітаризму, намагається захищатися його ж методами та лозунгами. Він погрожує підняти криком (?) весь світ «проти гнобителів на бунт». П. Тичина показує, що в суспільстві, де щастя проголошується за правилами можновладців, виконання яких дотримується силою вартових, людина відчуває себе пригнобленою.

У державі «два нулі» державні службовці бояться «розколу», інакодумства. Всі повинні бути однаковими «стандартизованими індивідами». Тиран, керівник держави, обіцяє підданам все, тільки б вони не бунтували й дотримувалися стандартів. У цій державі «красою стала точність, замість казок, розрахонок». У ній осміяно подвиг Прометей, як сплеск почуттів, а не розрахунку. Держава має «прапор кривавий» (дивно, як це весь час проходило через цензуру?). У ній Богом стала техніка, наука, а технізація — постійне явище. У людей замість імен та прізвищ — порядкові номери: 1, 2, 3, 4 і т. д. Вони всі працюють, бо «кто не работает — тот не ест». Проводять в гори кабель, будують якусь аеростанцію, прокладають тунель. Державна ідеологія весь час їм товмачить, що земля їхня цвіте і кожен у них ситий (як недавно в СРСР). Ідеологи та керівники держави мріють зв'язати «на однім ринку громаду «В» й громаду «С» (як у недавній РЕВ). Вони милуються штучними творіннями людських рук, які руйнуються згодом природою, бо не вписуються в неї, побудовані всупереч їй, а в наш час викличуть екологічну катастрофу. П. Тичина, як бачимо, передбачав це.

Країну «два нулі», в якій живуть ці люди, вони колись підкорили (чим не аналогія з підкореними Росією республіками в СРСР). У них, як і в платонівській «ідеальній державі», немає навіть «самого... слова батько», бо всіх дітей виховують разом, і вони не знають чийх батьків є діти. «До чого це» — кажуть керівники держави.

Дивлячись на муки Прометей, жителі країни «два нулі» лише жалкують, що поміж них не виявилось на даний момент художника, щоб змалювати його, чи археолога й психіатра, щоб дослідити. Бо Прометей вони сприймають, як цікавого дивака, прикутого антикварними ланцюгами до скелі. Тичина цим показує, до чого призводить відкидання міфів і казок, традицій, що робилося на той час в СРСР. Він проти заборони казок і міфів у радянських школах на той час, бо вважає, що саме казка веде людськість у житті, «окриляє дух в борні, світить у темі віків, як весна цвіте, кличе до життя, до правди», яку топчуть самі ж люди.

Поет жахається від «правди» держави «два нулі». Загальнолюдська правда там «порожній звук». У ній своя правда, яку проголошує один з її керівників: «Коли на півдні суша і люд не може впоратись із цим — ми тисячі туди перекидаєм робочих рук». Отже, люди не належать самі собі. Вони «одержавлені», знаходяться під жорстоким адміністративним контролем. Оце і є правда. Але далі вона ще жахливіша:

Коли заслабне хто хочби й з талантом,
і знаєм ми, що він лиш буде вить,

а не співать, і що вже ми від нього
корисного нічого не візьмем —
такого ми вбиваєм. Це в нас правда.
Бо правда те, що вимага земля.
Бо правда те, що нам диктує людськість
і дисципліна — вищий пункт її.¹⁰

Звичайно ж, це ніяка не правда, її не диктує ні земля, ні людськість, а патологічна уява творців тоталітарної влади, які змушені це робити для виживання суспільства, над яким панують. Це те, до чого приводить «точність і розрахунок», «замість казок» — до нелюдського прагматизму, раціоналізму й до звичайних убивств. Але керівники держави «два нулі» вважають, що в їхньому суспільстві нема жорстокості, водночас вони не люблять і «дурного співчуття». Вбивають людину, яка стала «не корисною», електрикою — «без болю і без крові». Це навіть не є карою у їхньому розумінні. Карають же рідко, як виняток, за зраду, «з громади проганяючи». Але так вважати, за людськими мірками, це є просто психічною неповноцінністю. За П. Тичиною все в тоталітарній державі ненормальне, нелюдське.

Але творці тоталітаризму думають інакше. Вони мріють про здійснення своїх утопій. Так, у них уже нема ні бідних, ні крадіжок, ні царів, ні Бога (майже як в СРСР). Нема нужди, голодних. Головне тепер для них «в своїх руках тримати всю землю, тобто, здійснювати диктатуру правлячої меншості над пригнобленою більшістю руками самої ж більшості, при допомозі ідеологічної демагогічної брехні. Тут «зникли війни, але війна на кожному кроці», бо ворогом є кожен для творців «тоталітаризму», «хто мислить у куточку... є дисонанс». Вони не мають і самі щастя в своїй державі, бо:

Що значить «щастя»,
коли тремтиш за кожну тую мить,
що хтось повстане десь в якійсь громаді
або прорветься думка десь своя, для нас шкодлива.¹¹

Щастя для творців тоталітарної держави настало б тоді, за П. Тичиною, коли б усі уніфікувались, стали жити й думати однаково, «покрое-ні одним аршином». Але це неможливо, бо антиприродно по своїй суті. Для них «Прометей, який розуміє все, як єсть», «шкодливий» їм. (Як в СРСР). Вони не звільняють Прометея з ланцюгів, залишають його далі мучитись. Бо мета їхньої діяльності

Узять
у ланцюги всю землю і людину,
добро і форми, всі думки, чуття...¹²

Ну, зовсім тобі недавні більшовицькі мрії про світову революцію та єднання пролетарів усіх країн.

П. Тичина вустами Прометея називає людськість «дуплом трухлявим» і запитує, чч не доведеться знову вогонь той Прометею «красти, боротись, однімать», тільки вже не в богів, а в лихих людей? Для нього тоталітарна влада — це пекло на землі. Бо «щастя» при ній казенне і мова рабства «чується навкруги». Так мучивсь Прометей,¹³ підсумовує поет, маючи на увазі життя при тоталітаризмі. Бо за щастя виставляються якісь тлінні матеріальні блага, а в духовному житті панує «мерзость і покора», «сила і деспотизм». Люди в такому суспільстві, насправді навіть забули, страждаючи,

що таке страждання,
що печаль.
Силу у своїх перемогах,
вони отупіли.
Казка і дійсність
завжди в ворожнечі.¹⁴

Отже, як бачимо, поема-феєрія «Прометей» П. Тичини — це передбачення ним у 1923 р. радянського тоталітаризму.

Багато чого повчального є і в інших творах П. Тичини, в тому числі й для сучасної молоді. Наприклад, у вірші «Зустріли комсомольців обурених украй ізнову шкідництво викрито»,¹⁵ із збірки «Чернігів», надрукованої у 1931 р., показано комсомольську молодь того часу, як залякану жертву державної ідеології, агітації та пропаганди. Комсомольці не живуть нормальним життям, бо преса щодня сповіщає про викриття шкідництва, вимагає цього й від комсомольців як помічників партії. А комсомольці бігають, як вівці, шукають шкідництво, лають старе, яке часто «негадано проходить» як «своє», не розуміючи, що воно ніяке не старе, а їхнє сьогодення. Знищуючи начебто «старе», вони нищать своїх сучасників, об'являючи їх носіями старого. Це трагедія для молоді, яка підпадає під чийсь вплив, втрачаючи можливість самостійно вибрати шляхи в житті, мету життя. Трагедія тут ще й у тому, що комсомольці впевнені були в науковості своїх дій і хотіли, щоб «наукою пронизано все було життя». Для них, як і для старших їхніх керівників, комуністів, наука стала Богом. Та згодом виявилось, що вона ніякий не Бог, а обмежене творіння обмеженої фізично й розумово людини, схильної до возведення навіть своїх помилок до рівня догми й істини.

Отже, в П. Тичини є чому повчитися як молоді, так і старшим поколінням. Бо не всі бачать речі такими, якими вони є, а коли й бачать, то не можуть пояснити П. Тичина ж дивився, бачив і пояснював.

Джерела та література:

1. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний словник (Загальна редакція і укладання: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач). — Київ — Харків, 1997. — С. 359—360.
2. Философский энциклопедический словарь. — М.: — 1997. — С. 458.
3. Там само. — С. 70.
4. Платон. Сочинения в 3-х т. — М., 1968—1971. — Т. 1.
5. Там само. — Т. 3.
6. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. У 2-х т. — К, 1994.
7. Тичина П. Г. Зібрання творів. У 12 т. Художні твори: Т.1. — К, 1983. — С. 318—321.
8. Лесин В. М. Літературознавчі терміни. — К., 1985. — С. 235.
9. Тичина П. Г. Зібрання творів. У 12 т. Художні твори: Т. 1. — К., 1983. — С. 463—489.
10. Там само. — С. 475.
11. Там само. — С. 476.
12. Там само. — С. 477.
13. Там само. — С. 478.
14. Там само. — С. 479.
15. Там само. — С. 228.

